

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS HATÁRAI AZ IPAR- FEJLESZTÉS KÖRÜL.

I.

Az országos kiállítás fényes napjaiban, midőn a tündérfényű corsón tenger-sokaság tolongott, eltelve a kiállítás csarnokaiban szemlélték örömétől, kifejezést adtunk azon aggodalmunknak, hogy az országos kiállítás káros visszahatással lesz hazánk iparpolitikájára és közvetve iparunk fejlődésére. Távolállott tőlünk minden személyes vonatkozás, de ha a személyes támadás gyanujának tettük is ki magunkat, nem hallgathattuk el azon véleményünket, hogy a kiállítás rendezésének nagy munkája el fogja vonni iparpolitikánk vezetőit, közérdekből sokkal fontosabb tulajdonképi feladataik teljesítésétől.

Ezen aggodalmunk, sajnos, nem volt alaptalan. Ha visszatekintünk az 1885. év óta lefolyt időre, egymásután látjuk lefolyni a sivárnál-sivárabb éveket, melyekben az egész iparpolitika a napi administratio kötelességszerű lebonyolítására szorítkozott. Mily ellentét a kiállítást megelőző és követő néhány év között. Az előbbi korszak a tevékeny alkotás ideje, midőn az iparnak nyújtott állami kedvezmények alapján számos új gyár keletkezik, az állam az iparfejlesztés alapjainak lerakásán, új oktatási intézmények, tanfolyamok felállításán serénykedik és támogat minden sikerrel biztató társadalmi vagy egyéni kezdeményezést. Az utóbbi a sivár tespedés szomorú korszaka; a napi politika terén folytatott harcok kedvezőtlen hatása alatt az iniciativa ellankad; közöny, talán eltompultság lép az előbbi lázas érdeklődés helyébe. Új iparvállalatok alakulásáról alig hallani, a szép reményekre jogositott oktatási intézmények a kellő ápolás hiányában elcsenevészednek, újak alkotásáról szó sincs, a társadalmi és egyéni kezdeményezés magára hagyatva teljesen megbénul.

Nem örömet vázoljuk ezt a sötét képet, de az igazságot lehetetlen elhallgatnunk. Az iparpolitika azon tényleges vezetőjét, ki a kiállítást megelőző időben oly sikeres tevékenységet fej-

tett ki, bizonyára nem terheli vád, mert a viszonyok megbénították tetterejét, de ez nem változtat azon sajnós jelenségen, hogy az iparpolitika szempontjából a kiállítás óta eltelt időt elveszettek kell tekintenünk.

A magyar iparpolitika feladata oly tágkörű, annyira szövevényes és oly nehéz, hogy folytonos, öntudatos és buzgó tevékenység is csak lassan vezethet eredményre, ezért az elvesztett négy évet iparunk érdekében fokozott, hatványozott tevékenységgel lehet csak kipótolni. E fokozott tevékenység reménye ébredt az érdekeltek körében életre, midőn a folyó év közepén a kereskedelmi és ipari ügyek a közlekedési ügyekkel egyesítve, Baross Gábor személyében új vezetőre találtak, kit előbbi páratlan tevékenységéből eredő bizalommal fogadott új ügyköre élén a közvélemény. Alig vette át a kereskedelemügyi miniszter új ügyköre vezetését, értekezletre hívta össze az érdekeltek — kereskedelmi és iparkamarák és országos iparegyesület — képviselőit az ipar és kereskedelem fejlesztése érdekében szükséges intézkedések megbeszélése céljából.

Az értekezlet lefolyása a napi lapokból ismeretes lévén, e helyen szükségtelen azt vázolni, de véleményünk szerint ezen értekezlet tárgyalásainak eredményét nem szabad oly múltó természetűnek tekintenünk, hogy ne kellene azzal behatóbban is foglalkoznunk. Az értekezlet legfontosabb eredménye az érdekeltek körében egyhangú kifejezést nyert azon vélemény, hogy iparunk fejlesztése érdekében az állam által gyámoltott társadalmi és egyéni tevékenység mellett közvetlen, arányaiban a konkrét eset szükségai szerint változó állami tevékenységre van szükség.

Az értekezlet ezen eredménye az, melylyel foglalkoznunk kell, annál inkább, mert egyik legtekintélyesebb napi lapunk szükségesnek találta az iparpolitika ezen követelményével szemben állást foglalni. Nem lesz fölösleges ezen kérdést behatóbban tárgyalni, mert csak a beható vizsgálat fonálán tűnhet ki, megállja-e ezen követelmény a közgazdasági politika és tudomány bírálatát. Közgazdasági tudományt mondunk, mert véleményünk szerint a közgazdasági politika csak a közgazdasági tudomány tanúságaira alapítható és teljességgel nincs szándékunk e tudomány eddig vallott elveit megtagadnunk, a mint nem tettük azt az ipartörvény revíziójára törekvő áramlat közepette sem.

A közgazdasági politika története nem ismer oly sajátos helyzetű államot, mint hazánk. A midőn a közgazdaságtan államokról szól, souverain államokat tart szem előtt, melyek teljesen szabadon és függetlenül intézik gazdasági ügyeiket, úgy, a mint azt a megvalósítandókul kitűzött állami czélok igénylik. A közgazdaság terét tekintve, nem adtuk föl az állami souverainitas egyetlen attributumát sem és az Ausztriával való kereskedelmi és vámszövetség két souverain állam szerződéseként jelentkezik, mely lejártával minden jogi akadály nélkül felbontható.

A közgazdasági politika tudománya fölépült a nagy európai államok, első sorban Anglia gazdasági fejlődésének történetén. Ezen államok azonban nemcsak jogilag, de tényleg is függetlenek voltak minden más államtól közgazdasági politikájuk intézése körül; oly állapotról, a melyben egy állam a vám és kereskedelmi politika tekintetében, habár csak időlegesen is, teljesen összeolvad egy más állammal, a nagy közgazdasági írók egyike sem tud semmit, talán nem is tartott volna elképzelhetőnek. Nekünk azonban az adott helyzettel számolnunk kell és ha az adott helyzetben követendő eljárás nem felel meg a közgazdasági politika tanainak, ez nem bizonyítja azt, hogy az eljárás helytelen, legfőlebb az eljárás helyességének igazolására készíthet.

A közgazdasági politika egyik alapelve az, hogy az állam ne foglalkozzék iparüzéssel, mint oly foglalkozással, melynek az egyének sokkal jobban megfelelhetnek. Általánosságban kétségtelenül helyes elv, melyet mi is vallunk; de az elv helyessége nem akadályozza még Mill-t sem, hogy kivételeknek helyt ne adjon. Mill a kormány be nem avatkozása elvének okairól és határaitól szóló mintaszerű fejtegetésében ¹⁾ egyenként elősorolja azon eseteket, a melyekben azon általános elv alól, hogy a kormány ne avatkozzék a magánosok ügyeibe — a milyen az iparüzés is — kivételnek van helye. Ezen kivételek közé nem tartozik az iparüzés, általánosságban természetesen mi sem sorozzuk azokhoz, de azoknak, kik ennek még lehetőségét is kizárni kívánják, figyelmükbe ajánljuk a közgazdasági tudomány e nagy mesterének következő szavait, melyekkel fejtegetéseit bezárja és melyeknél szebben és találóbban e tárgyról még senki sem szólt:

»Hozzá kell azonban tennünk, hogy a kormány beavatko-

¹⁾ A politikai oekonomia alapelvei : V. könyv XI. fejezet.

zása a gyakorlatban nem mindig tarthatja meg azon határokat, melyek a lényegükénél fogva arra alkalmas eseteket magukban foglalják. Egyadott idő és nemzet különleges viszonyaiban alig van a közjóra valóban fontos tárgy, a melynél nem látszanék kívánatosnak vagy épen szükségesnek, hogy a kormány azzal foglalkozzék, nem mintha a magánosok nem vállalkozhatnának sikeresen az ügyre, hanem mert ezt tenni nem fogják. Bizonyos helyen és bizonyos időben nem lesznek utak, dockok, kikötők, csatornák, öntöző művek, kórházak, iskolák, egyetemek, nyomdák, ha a kormány nem alapítja azokat; mert a közönség vagy szegény, hogy a szükséges eszközök fölött rendelkezessék, vagy nem elég képzett, hogy a célokat méltányolhassa, vagy nem elég gyakorlott a közös tevékenységben, hogy az alkotásra képes legyen. Ez többé-kevésbé áll minden despotismushoz szokott országra, és különösen azokra, melyeknél a nép és kormány között nagy ellentét van a civilizációban, mint névleg azon népeknél, melyek leigáztattak és erélyesebb és civilizáltabb nép által uraltatnak. A világ sok részében nem tehet a nép magáért semmit, a mi nagy eszközöket és együttes működést igényel; az ilyen dolgok nem lesznek megtéve, ha az állam nem teszi azokat.

Ilyen esetekben a mód és eljárás, melylyel a kormány legbiztosabban nyilváníthatja csak alattvalói javára irányuló törekvésének tisztaságát, abban áll, ha a közönség tehetetlensége következtében reá háruló feladatokat oly módon oldja meg, hogy az által azon tehetetlenség nem növeltetik és nem örökítettik meg, hanem csökkentetik. A jó kormány segélyét mindig oly alakban fogja nyújtani, hogy az által a netalán létező egyéni tetterő csirái biztatást és fejlesztést nyerjenek. Arra fog törekedni, hogy mindent elhárítson, a mi az önkéntes vállalkozást akadályozza vagy elkedvetleníti és mindent támogatni fog, a mi azt megkönnyíti és megadja azoknak a szükséges vezetést és irányt; pénzköltekezése, a mennyiben lehetséges, inkább arra fog szolgálni, hogy a magán fáradozást támogassa, mint hogy annak a helyére lépjen, jutalmazásait és kitüntetésait fogja latba vetni, hogy ily törekvéseket keltsen. A hol a kormány csak azért segít, mert a közönségben hiányzik a vállalkozó szellem, ott ezen segélyt úgy kell berendezni, hogy az a nép lehetőleg megtanulja azon művészetet, nagy feladatokat egyéni tevékenységgel és önkéntes együttműködéssel teljesíteni.«

Az angol közgazdasági tudomány klasszikusának e szavai mindazt tartalmazzák, a mit e tárgyról helyesen és okosan mondhatni. Nekünk nem az a célunk, hogy e mesteri fejtegetést fölösleges mondatokkal kibövitsük, hanem hogy annak fonalán, egy lépéssel sem menve túl az általa megjelölt korlátokon, vizsgálata alá vegyük hazánk iparának helyzetét és a fejlődés útjában álló akadályok természetét, hogy kiderítsük, vajjon ezen akadályok minden esetben oly jellegűek-e, hogy azok elhárítása joggal várható a magánosok egyéni tevékenységétől, mert ezen esetben az állami beavatkozás nem volna igazolható, holott ellenkező eredményre jutva, az állami beavatkozást a közjó követelményének kell tekintenünk.

A nagyipar fejlődése egyetemes történetének kétségbevonhatlan tanúsága az, hogy a nagy gyáripár keletkezése egyetlen államban sem volt természetes fejlemény, annál kevésbé, mert az ipar termelési tényezőinek mindegyike — még a munkaerőt sem véve ki — csak hosszú idő processusának eredménye, physiologiai értelemben véve e szót. Thünen izolált államában, a központot kivéve sohasem lesz ipar és ott is csak primitív. A nyerstermelés sohasem szül ipart, a nyerstermelő államok gazdasága önmagától soha és sehol sem vált iparos gazdasággá, és pedig azért nem, mert a nyerstermelő állam össztermelése nem nyújtja azon tényezőket, melyek az iparnak egyrészt előfeltételei, másrészt faktorai. Ezen tényezők sorában első a tőke, mely lényegében termelési processus maradványa, fölhalmozott fölöslege. Minden nyerstermelő állam, a vagyonmegszárazás különböző alakulata szerint, többé-kevésbé tőkeszegény, annak is kell lennie termelése jellege következtében és az is maradhat, még viszonylag magas szellemi műveltség mellett is.

A tőke természetes képződése rendkívül lassú menetű, annál lassabb, minél egyoldalúbb valamely állam gazdasága, és ha az ipar első feltétele és tényezője a tőke, akkor az ipar fejlesztéséről szólni nyerstermelő államban, tulajdonképen circulus vitiosus, melyből soha sem bontakozhatni ki. A közgazdasági politika azon theoriája, mely a laissez-faire-laissez-passer elvében nyilvánul, erre a circulus vitiosusra ítélte volna a népeket; ha azok azt követték volna, szerencsére azonban ez a theoria csak akkor keletkezett, előbb nem is keletkezhetett, a mikor azt a nyugoti népek közgazdaságára minden nagyobb baj nélkül lehetett alkalmazni.

A történet azt mutatja, hogy az állami hatalom positiv intézkedései mindenütt egyenes befolyást gyakoroltak az ipar keletkezésére az által, hogy a tőkeképződés természetes menetét siettették. A védvám, a kereskedelmi privilegiumok végtelen sora, a hajózási rendszabályok mind oly tényezők, melyek a tőkeképződést a leghatározottabban alteralják, természetes menetét módosítják, úgy, hogy bátran állithatni, hogy ezek nélkül sohasem halmozódhattak volna föl a nagy nyugati államok iparában lekötött tőkék, melyeket az ipar és kereskedelem szült.

A ki azt hiszi, hogy hazánk »természetes« fejlődés útján fog oly mérvű nagy iparhoz jutni, melynek termelése némileg arányban áll nemzetünk ipari szükségleteivel, az oly végzetes tévedésben van, hogy soha ki nem bontakozhat az előbb említett circulus vitiosusból. A mikor bizonyos, hogy egyetlen állam nagy ipara sem keletkezett és erősödött meg, hatályos vámvédelem és másnemű protektionisztikus rendszabályok nélkül, akkor azt föltételezni, hogy Magyarországbán más alakulata lesz a gazdasági fejlődésnek, hogy ez a fejlődés beáll önmagától, ez egyértelmű a közgazdasági politika összes tanúságainak megtagadásával. A mikor kimutatható, hogy úgy az angol mint a francia és német, vagy a mi minket első sorban érdekel, az osztrák nagyipar — az észak-amerikairól nem is szólva — a positiv állami beavatkozás alapján lett nagygyá- és erőssé, hogy megállhatott, de csak Angliában, az állam mankója nélkül, akkor a kereskedelmi és ipari enquête valóban szerény követelményeit megtámadni, egyértelmű az ipar fejlődésének és fejlesztésének megakasztásával, annál inkább, mert Ausztriával való közgazdasági kapcsolatunk e fejlődés útjába úgy is elég akadályt gördít.

Mi e kapcsolatot nem kívánjuk megbolygatni. A vám és kereskedelmi szövetség létesítése 1867-ben meggyőződésünk szerint bölcs intézkedés volt, nem lett volna helyes az akkor a gazdasági haladás útjára tért magyar közgazdaságra, melynek mezőgazdasága az uralkodó szabadkereskedő vámpolitika mellett minden erejét kifejthette, ráronni az esetleges ipari vámvédelem nagy terheit, mert hogy a vámvédelem a nemzet nagy megterhelése, azt nem szabad tagadni, de az Ausztriával való kapcsolatnak nem lehet azon következménye, hogy Magyarország ne bontakozzék ki termelése jelenlegi egyoldalúságából. Erre törekednünk annál elengedhetlenebb nemzeti kötelességünk, mert az általános kereskedelmi politika megváltozása következtében beállott közgaz-

dasági megpróbáltatásunk, hatványozottan tolja előtérbe azon követelményt, hogy nemzetünk gazdasági fönnállása föltételeit önmagában keresse és juttassa érvényre. Az Ausztriával való gazdasági kapcsolatot nem lehet, nem is szabad az ipari fejlődés egyoldalú szempontjából megítélni, arra egyetemes gazdasági szempontból szükség van mint átmeneti állapotra, mely átmeneti állapot talán még sokáig tarthat, de ha az tűnnék ki, hogy e kapcsolatban lehetetlen iparunk fejlesztésének érdekeit érvényesíteni, a mi meggyőződésünk szerint nem állítható, akkor e kapcsolat nem volna föntartható. Ezért azon osztrák politikusok, kik irigy szemmel nézik gazdasági haladásunkat, különösen ipari törekvéseinket, és ha hatalmukban állana, azokat erővel is elnyomnák, a legrosszabb szolgálatot teszik Ausztria ügyének, mert akaratlanul is az Ausztriával való kapcsolat ellen küzdenek, a mely kapcsolatot azon tapasztalat, hogy annak keretében érdekeink nem találhatnák kielégítésre, hova-tovább lehetlenné, tarthatatlanná tenné.

Az Ausztriával való gazdasági kapcsolat előnyeiért időlegesen lemondtunk vele szemben, a közgazdasági önállóság egyik attributumának érvényesítéséről, de az állami önállóságról, melynek a gazdasági önállóság alapföltétele, nem mondhatunk le soha, a gazdasági önállóságnak pedig a közgazdaság erőinek arányossága az előföltétele, mert e nélkül az állam nem bírja önmagában létföltételeit. Ha szabad e tekintetben egy távoleső példára hivatkozunk, akkor Angliára is és az angol közgazdaságra utalunk. E világállam a tengerek fölötti uralomban bírja állami és gazdasági önállósága létföltételeit; a mint az anyaország bámulatos fejlettségű ipara nem támaszkodhatnék a gyarmatokra, a melyek a szó legszorosabb értelmében az anyaország létfontartási eszközeit szolgáltatják, akkor megdőlné páratlan tőkegazdasága daczára az angol közgazdaság, mely sokszorosán túlnőtt a Szigetország határain. Az ipari világuralom a gyarmatok és idegen államok nyerstermelésétől vált függővé, a mit Anglia könnyen elviselhet, mert nyereséggel adhatja el ugyanazon gyarmatoknak ipara terményeit, de mindennek a tengerek fölötti uralom az előföltétele.

Nálunk ép az ellenkező az eset. Nyerstermelésünk fölöslegével vagyunk a világpiacra utalva; a míg az általános szabadkereskedelmi politika mellett nyitva állottak előttünk a piacok és az osztrák-magyar vámterületet sem zárták el hermetice a magas vámok a külföldi verseny elől, addig a nemzeti erők egy részé-

nek, — az iparinak — elnyomásáért kárpótlást találhattunk, ugy a termelő mint a fogyasztó szempontjából abban, hogy termelésünk fölöslegét a legelőnyösebben értékesíthettük és ipari szükségleteinket a legkedvezőbb föltételek mellett szerezhettük be. A termelési költségek relativitásából folyó ezen előnyök azonban, a szabad forgalom korlátozásával, melylyel mint adott tényezővel kell számolnunk, megszűntek és előáll az állam erői organikus fejlesztésének szüksége, mert a forgalmi politika nagy irányváltozása közepette meggyőződhattunk arról, hogy ha nem gondoskodunk nyerstermelésünk fölöslegének a belföldön való elhelyezéséről, akkor állami önállóságunk biztosítékait hanyagoljuk el.

Az állami erők organikus fejlesztése alatt mi a gazdasági erőket értjük, a melyek fejlesztésének leghatályosabb, leggyorsabban ható, de bizonyos előföltételeket igénylő eszköze a vámvédelem. Nem lehet célunk itt a vámvédelem elméletét fölvetnünk, nem is szükséges e részben álláspontunkat jelezni, miután az adott viszonyok között ezen leghatályosabb ipar-fejlesztési eszköznek alkalmazhatósága ki van zárva. De ha a vámvédelem jogosultságát még elméletileg sem lehet tagadni, akkor hol van az az elmélet, melynek révén kétségbe lehetne vonni azt, hogy az állami hatalom positiv részvétele az iparfejlesztés munkájában más alakban igazolhatlan, még ha ezen alak állami gyárak fölállítása volna is, a mit különben senki sem kívánt, mert nincs reá szükség és mert nem az állami gyárak fölállítása a megfelelő mód az állami hatalom beavatkozására.

Mi más a vámvédelem mint az állam positiv beavatkozása az ipari termelés föltételeibe, megszabása azon előnyöknek, a melyeket az állam nyujtani akar bizonyos célok elérése érdekében. És e célok biztosításának talán csak egy módja van, a vám vagy pedig a konkrét viszonyok szerint változó számos alakja, a melyek között bizonyosan nem egy található, melyeknek hatása eleve is jobban mérlegelhető és a célhoz képest megfelelőbben alkalmazható, mint a vám. És a mikor a kereskedelmi és ipari érdekeltek képviselője nem az egyetemes hatásu, de hatásában egyuttal korlátozhatlan vámvédelmet sürgeti, hanem megelégszik ennél sokkal kevesebbel, akkor a kereskedelmi és nagy ipari érdekek kiváltságos közlönye nem talál sürgösebbtenni valót, mint fölállítani az állami be nem avatkozás dogmáját, a mit talán mi is elfogadnánk, ha az osztrák udvari kamara a XVIII. században, és az osztrák kormány a jelen században.

alkalmazott volna. Így azonban e dogma Ausztriára nézve 200 évvel elkésve és reánk nézve 200 évvel korán hirdettetik. Elméletileg mi is egyetértünk azzal, de sem Anglia, sem Franciaország, sőt még Ausztria sem elméletekkel teremtették nagyiparukat.

Az állami be nem avatkozás elve az állami czélokhöz képest a beavatkozás kötelességévé válhat adott esetben. Az a kérdés, főnforog-e ezen eset?

II.

A midőn hazánkban az ipar erőteljesebb fejlesztésének szükségéről szó van, első sorban mindig a fonó-szövőipar áll előtérben, a mi viszonyaink mellett nem is lehet másként. Évi átlagban 450 millió forint körül mozgó árubehozatalunkban a tulajdonképeni textilipar-termékei, — nem értve ez alatt a ruházati ipar alá tartozó készgyártmányokat, — átlag 150 millió forint értékkel vannak képviselve, a mi annál nagyobb jelentőségű, mert itt oly cikkekről van szó, melyek a szó legszorosabb értelmében elhasználtatnak, a melyek tehát nem válnak sem a nemzeti vagyon, sem a nemzeti munkaerő tényezőivé. Nem kell a merkantilista árúmérleg tanának hivei közé szegődnünk hogy e szám fölkeltsé figyelmünket; nagyon jól tudjuk, hogy mezőgazdasági terményekben való nagy kivitelünk főleg a textil-ipar cikkeinek behozatalával áll kapcsolatban, nem is azért kell ezen óriási számnak figyelmet keltenie, mert e cikkekért — mint arra közönségesen utalni szoktak — rengeteg pénz megy ki az országból; e kérdést főleg és első sorban a nemzeti és állami erőszempontjából kell vizsgálni. Állami és nemzeti megerősödésünk népünk szaporodásával áll kapcsolatban, a népszaporodás pedig mint azt e helyen fejtegetni fölösleges, válhatlan összefüggésben áll a munka-kereslettel. Megtehetjük a legüdvösebb közegészségügyi intézkedéseket, drákoival szigorral hajtathatjuk végre a közegészségügyi törvényt, a népszaporodást ez által alig fokozhatjuk, ha egyuttal nem gondoskodunk arról, hogy a munkakereslet, a munka alkalom megfelelően növekedjék.

E szempontból fogva fel a dolgot, az iparfejlesztés a nemzeti és állami megerősödés előfeltétele, nem pusztán gazdasági és anyagi kérdés, hanem a magyar nemzet és állam legéletbevágóbb problémája. E fölfogás mellett fölösleges azt hangsúlyoznunk, hogy mi az ipar nagyszabású »teremtésében« sem nem hittünk, sem nem bizunk és e kapcsolatban válik megérthetővé,

miért tekintjük a vámszövetségnek 1867-ben való megkötését bölcs intézkedésnek. Olyan népszaporodás, a mely kielégíthette volna az intensivebbé vált mezőgazdaság és az esetleges vámvédelemre alapuló ipar szükségletét, megfelelt volna az egyszerre mindkét irányban nyilvánuló sürgős munkakeresletnek, teljes lehetetlen, a hatályos vámvédelemre támaszkodó ipar valóságos válságos jellegű mezőgazdasági munkáskérdést szült volna.

Az ipar egyszerre való megteremtése ezen végső ok következtében nem lehetséges, a mit a vámkérdés vizsgálatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az a válságos helyzet, melyben mezőgazdaságunk van, fokozott mértékben teszi köteleiségünké új munkateretek megszerzését, mert ezek nélkül a népszaporodás nem lehet kielégítő. S ha népünknek új munka alkalmatosságokat óhajtunk nyitni, akkor természetes, hogy a figyelem első sorban a fonó-szövőipar felé fordul, mint a melynek termékei a legeggyetemesebb és legnagyobb mérvű szükségletet elégítik ki, a mely tehát a legnagyobb számú munkás-kéznek adhat foglalkozást.

Nem érezzük magunkban a képességet annak megállapítására, hogy hazánk 150 millió forintra rugó fonó-szövő ipari cikk behozatala mennyi munka-értéket képvisel, azaz, hogy e cikkek értékéből mennyi esik a munkabérre. Az erre szükséges ismereteknek hijával vagyunk, de azt hisszük, hogy nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy ezen cikkek előállítása legalább 120.000 munkásnak nyújt állandó foglalkozást és keresetet. E szám megértésére és méltánylására nem lesz fölösleges megemlítenünk, hogy 1880-ban a népszámlálás Magyarország összes iparos népességét 719,883-ra tette, az összes iparos-segédek és ipari munkások száma pedig 248,857 volt, a tulajdonképeni ipari munkásoké pedig csak 52,298. A szövő-fonó iparcikkek szükségleteinek fődözése tehát több mint két annyi munkásnak adna állandó foglalkozást, mint jelenleg összes nem kézműves iparunk. Ha tekintetbe vesszük, hogy a fonó-szövő ipar alkalmazottai között sok a nő és a gyermek és így számítjuk az iparban alkalmazottak családtagjait, akkor arra az eredményre jutunk, hogy hazánk fonó-ipari szükségletének a belföldön való fődözése legalább 350—400.000 léleknek adhatna megélhetési alapot. Így tekintve a fonó-szövőipar meghonosításának ügyét, az elsőrendű nemzeti és állami érdek gyanánt jelentkezik.

A textil-ipar meghonosításáról és nem fejlesztéséről kell, ha őszinték akarunk lenni, szólanunk, mert e nemű szükségleteink

mennyiségét tekintve, a létező textil-ipar szóba sem jöhet. Azon eljárás mellett, melyet eddig követtünk a textil-ipar meghonosítása körül, soha sem lesz számba vehető iparunk. Hiába állítunk fel tanulmányhelyeket, hiába tartunk fen tanfolyamokat, ez nem vezet célhoz. Kiképezhetünk éveken át való tevékenységgel és a tanfolyamok számának szaporításával néhány száz munkást, a kik talán foglalkozást is találhatnak az alakult és keletkező miniature telepekben, ha ugyan találhatnak; jobb munkaeszközök, minták terjesztésével meghosszabbíthatjuk az ősi, népipari jellegű textil-ipar halálharczát, de azzal tisztában kell lennünk, hogy ez a textil-ipar nem a szó modern értelmében vett fonó-szövőipar és ezen a módon nem is lesz azzá.

A textil-ipar tömegtermelő gyárpar, habár egyes nemeinek egyes helyeken népipari szervezete van is és csakis ezen alakjában honosítható meg, a textil-ipar bármely ága kicsinyben való meghonosításának kísérlete már eleve kudarczot valló vállalkozásnak tekintendő, a melyet tanácsosabb meg sem kezdeni. Kis vállalatokkal fölvenni a harczt az osztrák nagy ipartelepei ellen, erről van tulajdonképen szó, hiú vállalkozás és azon az úton, a melyen eddig haladtunk — munkások kiképzése, tanfolyamok, stb. — csak kis vállalatokra juthatunk, nagy vállalatok pedig a tapasztalás szomorú tanúsága szerint nem keletkeznek.

E tényt az utolsó tíz év tapasztalata alapján minden kétséget kizáró módon konstatálhatjuk és e tény minden érvelésnél jobban bizonyítja, hogy az eddig követett eljárás, az eddig alkalmazott eszközök a mint a multban nem vezettek, úgy a jövőben sem vezethetnek eredményhez.

A kérdés lényege a körül forog, hogy ezen konstatált eredmény esetleges természetű-e, vagy pedig szükségszerű következménye a textil-ipar világhelyzetének, vagy közelebb maradvatárgyunknál, a textil-ipar állapotának Magyarországon az osztrák-magyar vámközösségben. Ha e kérdést sikerül igenleges irányban bebizonyítanunk, azt hisszük, eldöntöttük azon kérdést is, hogy igazolt-e az állami beavatkozás követelése.

Ezen kérdés vizsgálatánál az eddig került részletek veendő közelebbi figyelembe, nem lehet többé textil-iparról általában, hanem csak annak egyes nemeiről szó és pedig mint legfontosabbról, a pamutiparról. Hazánk mezőgazdasági viszonyai között a gyapjú-, len-, kender-ipar talán előbb jön tekintetbe, mint a pamutipar, mert a belföldön termelt nyers anyagok földolgo-

zása egyetemesebb érdek, mint ezen tengeren-túli nyersanyagé, de a pamutipar jelentősége, fogyasztásunkat tekintve, nagyobb, mint a gyapjúiparé és a mi a pamut-iparra vonatkozólag áll, az többé-kevésbé találó a gyapjú-iparra vonatkozólag is.

A szénbányászat és vasipar mellett a pamutipar az, a mely a legnagyobb értékeket állítja elő, a tulajdonképeni iparágak sorában ezé az elsőség, valóban világipar, a melyen Anglia ipari fölénye nyugszik. Az ipar ezen világjelentősége mellett szinte csodálatos, hogy nincs egyetlen mű sem, mely ezen iparág egész gazdasági helyzetét rendszeresen feltüntetné, értve ez alatt a befektetett tőkéket, a munkagépek különböző nemét, mennyiségét és munkaerejét, a munkások számát, a fizetett munkabéreket, az előállított gyártmányok mennyiségét, értékét és értékesítési viszonyait. Csak ha ilyen művek léteznének a különböző országok iparáról, akkor lennének azon helyzetben, hogy a tárgyalt kérdésre nézve mindenben alapos ítéletet mondhattunk. Ilyen mű azonban az iparstatisztika mai állapotában, egy országról sem szerkeszthető, annál kevésbé összehasonlító alapon, ezért érvelésünk csak egyes jelenségekből indulhat ki, de véleményünk szerint ennek daczára megfelelő tájékoztatásra vezet.

A pamutfonó iparban alkalmazott mechanikai orsók számát a különböző szakírók egyezően körülbelül 81—82 millióra teszik, a mely mennyiségből Nagy-Britanniára az 1885-iki statisztika szerint 44,348.921 orsó esik, tehát több, mint az összes többi államokra együttvéve. Az Északamerikai Egyesült Államokban 13,250.000 orsó működik, a többi államok egyikében sem haladja meg azok száma az öt milliót, a Németbirodalomban számuk 4,9 millió, Ausztria-Magyarországban 2,077.000, Magyarországon tudunkkal körülbelül 18.000, a melyből 10.000 az újpesti, 7.000 a Károlyváros melletti dugaresai gyárra esik, mely azonban az utóbbi hónapokban leégett és nem dolgozik.

E számokból világos, hogy Anglia pamutipara mellett, egyenként véve, minden többi állam ipara eltörpül, a minek az a következménye, hogy az angol pamutiparral egyetlen állam ipara sem állhatja meg a versenyt. Egy kompetens szakember, kinek elfogulatlanságához nem férhet kétség, R. Jannasch, a porosz statisztikai hivatal tagja, egy mintaszerű, az ipar gyakorlati ismeretéből eredő tanulmányban ¹⁾ számszerűleg kimu-

¹⁾ Dr. R. Jannasch: Die europäische Baumwollen-Industrie und deren Produktionsbedingungen. Berlin, 1882.

tatja, hogy a kontinens pamutipara az angol pamutiparral való versenyharcban nem állhat meg. Számos konkrét esetről levont általános itélettel megállapítja, hogy a kontinens, nevezetesen a Rajnavidék fonógyárainak befektetett tőkéje 60—70 százalékkal magasabb, mint az angol gyáraké. A míg Angliában a befektetett tőke egy orsóra számítva 23³⁰—29⁷⁰ frank, addig a Rajna vidéken 45¹⁵—50¹⁵ frank; felhozza egy lancashirei gyár példáját, a hol egy orsóra 19³⁰ frk. és egy normandiait, a hol egy orsóra 75 frk. befektetési tőke esik. Ugyanezen eset áll a szövőgyárakra, a Franciaországban felállított szövőgyárak az 1878-iki enquête megállapítása szerint 42 százalékkal nagyobb tőkét kötnek le, mint az angol szövőgyárak. Az 1870-iki francia enquête szerint a francia fonógyárak a fonalat 31⁰/₀-kal drágábban állították elő, a miben kifejezést nyer a francia gyáraknak ugy nagyobb befektetési tőkéje, mint drágább üzeme. Hogy az üzem a kontinensen drágább mint Angliában, az már a nagyobb befektetési tőkéből is következik, de ezen kívül még számos más tényező is gyakorol arra befolyást. Anglia a világ legnagyobb piacza, a hol a pamut viszonylag olcsóbb mint a kontinens bármely piaczán, mert a fuvar Liverpoolba olcsóbb mint bármely más kikötőbe; a piacz közelsége mellett az angol gyárak nem kénytelenek nagy készleteket tartani, a vásárolt árút készpénzzel fizethetik ki, holott a kontinentalis gyárost még azonnal való fizetés mellett is bankprovisiok terhelik, a fuvar Liverpooltól az angol gyárakba olcsóbb mint a kontinens gyáraiba, a kontinentalis kikötőkből, a biztosítási, levelezési költségek elesnek, a kamatláb Angliában kisebb mint bárhol, mindez eléggé megmagyarázza, hogy az angol gyárak üzemköltsége, még ha a tulajdonképeni gyártási költségek egyenlők volnának is, jóval alacsonyabb, mint bármely más ország gyáraié.

Ezen helyzet következménye az, hogy pamutiparát minden iparos állam védi az angol pamutipar ellenében, különben az egyenlőtlen versenyben el kellene pusztulnia. E védelem kiterjed a pamutipar minden ágára és épen nem theoretikus jelentőségű, mert a vám az árú értékének jelentékeny részét teszi. E védelem hatályosságának megvilágítására szolgáljanak a következő adatok az osztrák-magyar vámtarifából. A vámtétel 100 kgként arany forintban a következő:

	osztrák-magyar vámtarifa	az árú 100 kg-jának megközelítő értéke o. é. forintban
pamutvatta	5 frt.	70 frt. — kr.
pamutfonál, egyes, nyers		
a) 12. angol számig	8 »	92 » 50 »
b) 12—29. angol számig	8 »	98 » 50 »
c) 29—50. » »	14 »	106 » — »
d) 50-ik angol számon túl	16 »	170 » — »
pamutfonál kettős, nyers		
a) 12. angol számig	8 »	96 » — »
b) 12—29. angol számig	10 »	103 » 50 »
c) 29—60. » »	16 »	129 » — »
d) 60-ik angol számon túl	12 »	260 » — »
egyszerű vagy kettős, fehérítve v. festve		
a) 12. angol számig	12 »	100 frt. — 126 frt..
b) 12—29. angol számig	14 »	107 » — 137 »
c) 29—50. » »	18 »	114 » — 173 »
d) az 50-ik angol számon túl	20 »	178 » — 305 »
három vagy többször sodrott, nyers, fehérített v. festett	24 »	210 » — 260 »
fonal, a kicsinyben való eladásra kikészítve	35 »	252 frt.

A pamutárúk vámtételei természetesen sokkal magasabbak mint a fonalaké, melyek csak félgyártmányok, e vámtételek közönséges pamutárúkra vonatkozólag 34—90 frt. közt ingadoznak 100 kg-ként. A Németbirodalom és Franciaország vámtételei ugyan ezen keretben mozognak, de valamivel magasabbak; az Észak-amerikai Egyesült Államoké pedig egyenesen prohibitív jellegűek, mert egyes cikkeknel az érték ötven százalékára rúgnak.

Anglia ellenében minden állam csak hatályos vámvédelem segítségével képes föntartani pamutiparát, a mely ténynek helyességét szomorúan érezte az osztrák pamutipar, a midőn az 1869-iki angol pótszerződés által a pamutárúk vámtételei tetemesen leszállítottak. Jelenleg érvényes vámtételeink az angol pótszerződésben foglaltaknak átlag kétszeresét képezik, egyes cikkekre nézve több mint kétszeres magasabbak az 1887-ik évben eszközölt fölemelés után.

A pamutipar világhelyzetére való ezen kitérést lehetetlen volt mellőznünk, mert csak az általános versenyviszonyok ismerete mellett méltányolhatjuk azon nehézségeket, melyek a pamutipar hazánkban való meghonosításának útjában állanak. A pamutipart tekintve, hazánk helyzete a vámközösségben ugyanolyan mint Ausztriáé vagy a többi kontinentális államoké, Angliával szemben: hatályos védelem nélkül nem keletkezhet Magyarországon pamutipar, a mint e nélkül az osztrák pamutipar sem állhatna meg. A vámközösségben e védelmet vám alakjában nem

nyújthatjuk, más alakot kell tehát annak keresnünk. Azzal a kérdéssel, hogy melyik ezen alak, csak úgy jöhetünk tisztába, ha közelebbi vizsgálat alá vetjük azon körülményeket, melyeknek Ausztria velünk szemben a fonó-szövőiparban való fölényét köszöni.

Ezek sorában első helyen említendő az, hogy a pamutipar — csak a nagybanüzött pamutiparról szólunk — Ausztriában régtől fogva meghonosodott, hatályos vámvédelem által támogatott iparág, melynek egyes telepei már többé-kevésbé amortizálva vannak. E körülménynek az üzem-költségekre gyakorolt befolyásán nem változtat az, hogy a gyárak nincsenek az eredeti alapítók vagy leszármazóik kezében; a befektetett tőkék amortizációja ezen esetben kifejezésre jutott a gyártásban szerzett vagyonban.

A több mint száz év óta üzött nagyipar teljesen kiképzett munkásosztályt nevelt a pamutipar minden ágában, ezen munkásosztály évtizedeken át ugyanazon szakmában, sőt ugyanazon telepeken nyervén alkalmazást, az illető iparág minden műveletébe teljesen be van gyakorolva. E tényező befolyása rendkívül jelentékeny és azt egész jelentősége szerint csak akkor méltányolhatjuk, ha meggondoljuk, hogy e tekintetben mily tömérdek nehézséggel kell egy hazánkban keletkező új gyárnak küzdenie. Begyakorolt munkásaink természetesen nincsenek, azokat e foglalkozásban teljesen járatlan elemekből kell nevelni még akkor is, ha oly vidékeken alakulnak a gyárak, melyeknek népe ösidőktől fogva foglalkozik a fonó-szövőiparral. A munkások begyakorlása tömérdek időbe, vesződségbe és pénzbe kerül, a minek üzleti hátrányai több alakban jutnak kifejezésre.

Föltéve, hogy a munkabér nálunk ugyanaz mint Ausztria iparos vidékein, a névleg egyenlő munkabér tényleg rendkívüli eltérést mutat, mert Ausztriában az teljesen begyakorlott és megbízható munkásnak fizettetik, ki ugyanazon idő alatt természetesen sokkal nagyobb teljesítményt végez, mint a gyakorlatlan magyar munkás. Ehhez járul és erre különös súlyt kell fektetnünk, a teljesített munka minőségében való rendkívüli különbség, a mi az előállított gyártmány minőségében nyilvánul. A munka minőségében való különbség csak hosszú idő gyakorlata által enyészteszhető el, de az ezen idő alatt előállított gyártmány az osztrák iparral való versenyben csak sokkal alacsonyabb áron értékesíthető, mint az ugyanazon termelési költséggel előállított, minőségileg azonban kifogástalan osztrák gyártmány. Ha ezen

értékkülönbözet az előállított áru mértékegysége után magában véve talán nem nagy is, az egész termelésre számítva oly összeget képvisel, mely az újonnan keletkező magyar gyárak versenyképességét lehetetlenné teszi.

A begyakorlott munkások hiányában a munkavezetőket és az ugynevezett előmunkásokat kezdetben mindenesetre honosítani kell. A jó munkás — csak ilyenekről lehet szó — nehezen válik meg hazájától és hogy új viszonyok között keresen új hazát, azt csak nagyobb munkabérral és másnemű áldozatokkal érhetni el. Az ilyen munkásokat munkáslakások létesítésével lehet csak az új gyárakhoz lekötöni, ez humanitarius szempontból nagyon szép dolog, de növeli a gyárnak úgy lekötött tőkéjét mint üzemi költségeit. A munkavezetők és előmunkásokon kívül importálni kell a gyárak műszaki vezetőit is, mindaddig, míg lesznek teljesen kiképzett, megbízható szakembereink, a mi szintén emeli az üzleti költségeket. A fonó-szövőipari gépek gépgyártásunk előtt teljesen ismeretlenek lévén, a felállított gépek javítása céljából is külön kell a munkásokat importálni mindaddig, míg azokkal a belföldi gyárak és munkások megismerkednek, és hogy ez nem csekély [fontosságú dolog, erre nézve utalunk aztán tényre, hogy egy hazai gyár egyik munkagépe használhatlanná válván, a gépet javítás végett Angliába kellett küldeni.

Az osztrák pamutipar régtől fogva teljesen kiképzett kereskedelmi szervezetre támaszkodhat, mely a hitelviszonyok megfelelő szervezetével áll kapcsolatban. A meggyökeresedett kereskedelmi összeköttetések értékét főleg behatóbban fejtegetnünk, a kik az üzleti viszonyokat ismerik, azok kellőképp méltányolják e tényező fontosságát. A magyarországi kereskedők, mert a fogyasztók millióival való közvetlen érintkezésről szó sem lehet, szükségleteiket vagy a budapesti vagy a bécsi nagykereskedők útján és közvetítésével szerzik be, vagy pedig közvetlenül a gyárosoktól, de mindhárom esetben megvannak régi összeköttetések, melyeknek kifolyása terjedelmes mérvű hitelezés, a mi nem egyszer új összeköttetések szerzésének leküzdhetlen akadálya. A keletkező új magyar gyáraknak ezen régtől fogva meggyökeresedett összeköttetésekkel, a melyeknek végső sorban minden fonala Ausztriába vezet, kell megküzdeniök és hogy e küzdelem éveken át nagy áldozatokat igényel, ezt nem kell bővebben magyaráznunk. Ehhez járul az, hogy az ipari hitelt az osztrák bankok nagyobb gondozásban részesítik, mint a magya-

rok, a melyeknek vezetői — kevés kivétellel — nem bírnak sem elég ismerettel, sem elég értelmiséggel az ipari hitel ápolására, a mely hátrányt még fokozza az, hogy nálunk bankok, a szó igazi értelmében csak Budapesten vannak.

Ezen fejtegetésekből az tűnik ki, hogy a vállalkozókat egyetlen tényező sem készítheti fonó-szövő ipari gyáraknak Magyarországon való felállítására, mert azon vállalkozónak, ki számít és minden vállalkozó számít, azon eredményre kell jutnia, hogy gyára a versenyben nem fog megállhatni. Ennek a következménye az, hogy Magyarországon nem keletkezett pl. egyetlen posztógyár sem, mely a nagy fogyasztásra szánt úgynevezett divatcikkeket állítaná elő, mindössze egy fonó-gyár van tízezer orsóval és ez is csak tengődik, holott pamutfonalakból való importunk előállítása legalább 300.000 orsónak adhatna foglalkozást, nem is szólva a pamutárúkról. Ebből következik az, hogy ha az ipar helyzete új gyárak fölállítását nyereséges vállalatnak tünteti föl, azok nem Magyarországon, hanem Ausztriában keletkeznek, a hol a pamutiparban alkalmazott orsók száma 1871 óta, a mikor számuk körülbelül 1,520.000 volt, fölemelkedett 2,100.000-re.

III.

A fonó-szövőipar föntebb vázolt helyzetéből azon tanuságot kell levonnunk, hogy azon koczkázatot, melylyel az adott viszonyok között textil-ipari gyárak fölállítása jár, magán vállalkozó, ki tőkéjének gyümölcsözését keresi, nem veheti magára. Ezen koczkázatot azon tényezők sora alkotja, melyekre az imént utaltunk, ezek természetüknél fogva olyan jellegűek, hogy lehetlenné teszik a textil-iparban elhelyezett tőkéknek évek során át való megfelelő kamatoztatását, a nélkül, hogy eleve megállapítható volna, meddig tart az évek ezen sora. A tőkének bizonyos időn át való nem-kamatozása tőkésítve megadja azon pozitív veszteséget, melylyel minden gyár fölállításánál számolni kell, a mi azon eredményre vezet, hogy textil-ipari gyárak nem állíttatnak föl. Ezt megerősíti az utolsó évtized tapasztalata is, mert a hadsereg vagy közhatóságok számára dolgozó, vagy a fegyenczek munkaerejének kihasználásán alapuló gyárakat a mi vizsgálódásunk körében nem lehet számba vennünk.

Ezen ténynyel mint megváltozhatatlannal kell számolni, a melyet a magánosok, az egyének és társadalom minden erőlködése sem módosíthat, sőt az állami hatalom sem, ha annak aka-

rata pusztán az akarat-nyilvánításban jelentkezik, vagy platonikus, ki nem elégitő támogatásban. Az állami be nem avatkozás elve ily viszonyok között a megváltoztathatlan helyzetbe való megnyugvást javasolja, ez azonban, a mint kimutattuk, Magyarország életérdekeinek elhanyagolásával lenne azonos, és miután ezt senki sem akarhatja, mert az ily iparpolitikának ugy nemzetimint állami, sőt Ausztriához való viszonyunk tekintetében is, a legvégzetesebb eredményre kellene vezetnie, előáll véleményünk szerint az állam pozitív beavatkozásának kötelessége.

Azon kockázatot és terhet, melylyel az angol pamutiparral szemben a kontinentális államok iparának föntartása jár, mindenütt az állam vette magára vámvédelem alakjában, azon kockázatot, melylyel a vámközösségben a magyar textil-ipar megalakítása jár, sem viselheti más, mint az állam. A vámvédelem alakjában ez a kockázat és teher a fogyasztók millióira háríttatik, a kik azt, legtöbb esetben öntudatlanul viselik, holott minden más alakban nyílt kifejezésre jut az állami költségvetésben. Ez azonban nem lehet akadály annak, hogy az állam magára vegye ezen kockázatot oly alakban, mely a fönforgó viszonyok közt egyedül alkalmazható, t. i. nyílt megjelölésével a védelemre alkalmazott eszközöknek.

Milyen alakban nyilvánulhat az állami támogatás, az csak a konkrét kérdés körülményeinek alapos vizsgálatával dönthető el, az állam iránt táplált igényeket a lehető minimumra kell leszorítani, de a mi föltétlenül szükségesnek mutatkozik, azt meg kell adni, nem riadva vissza semmiféle, mint kimutattuk, helyt nem álló elméleti aggodalomtól. Lehet, hogy egy esetben ezen alak kamatnélküli kölcsön lesz, más esetben bizonyos ideig nem kamatozó töke-befektetés, a harmadik esetben talán törzsrészvények útján való részesülés lesz a megfelelő eljárás, ez theoretikus fejtegetés útján nem állapítható meg; elméletileg csak azt állíthatni föl zsinórmértékül, hogy minden alak és eszköz igazolt, a mely nem vonja szükségszerűleg maga után azt, hogy a gyáralapító és vezető magánvállalkozás tevékenysége megszibbadjon. Positív támogatás az, a mire szükségünk van, a mely nélkül nem érhetünk célhoz. Az a keret, a melyet az iparnak nyújtandó állami kedvezményekről szóló törvény kijelölt, a textil-ipar szempontjából, föltétlenül elégtelen. Az adóelengedés jelentősége minimalis a kockázatok nagyságához képest, melylyel a textil-ipari gyárak föllállítása jár; a szállítási kedvezmények a textil-ipar nyersanya-

gának és cikkeinek viszonylag magas értéke mellett, nem lehetnek hatályosak; a gyáralapításhoz szükséges terület átengedésének értéke általánosságban problematikus becslés, mert a gyár fölállítását a legritkább esetben lehet a rendelkezésre álló terület fekvésétől függővé tenni. Mindezen kedvezmények hasznosak, sőt szükségesek, de elégtelenek. A törvény keretében nem lehet talán tovább menni, de a törvény csak keret, melyet az iparpolitikát irányító államférfinak kell kitöltenie.

Fejtegetéseink során egy tényezőről nem emlékeztünk meg, a melynek pedig kiváló szerep jut a hazai textil-ipar életképes megalkotásában. És ez a felállítandó gyárak kereskedelmi vezetése. A kereskedelmi szakerőket nem lehet a külföldről importálnunk, mert a szövőipari gyárak sikeres üzleti vezetése a hazai piacz viszonyainak tüzetes ismeretét igényli, a mely nélkül egy gyár sem boldogulhat. De ilyenek honosítására nincs is szükség, ha a textil-ipar meghonosítása azon körökből indul ki, a melyek arra első sorban hivatvák, t. i. a hazai textil-ipar-czikkek elárúsításával foglalkozó hazai nagykereskedők köréből. Ezek kezdeményezésének sikerre kell vezetnie, de a kezdeményezés jogosultan csak akkor várható, ha elháríttatnak azon fentebb részletezett nehézségek, a melyekkel a magán tevékenység nem küzdhet meg.

A textil-ipar egy mellékága, a kékfestés és nyomás, hazánkban, mint köztudomású, a technikai fejlettség és versenyképesség magas fokán áll, ezen nem jelentéktelen iparág azonban kizárólag az Ausztriában előállított kikészítetlen gyártmányra támaszkodik. Nem szenvedhet kétséget, hogy a hazai nagy kékfestő gyárakat be lehet vonni oly érdekkörbe, mely a kikészítetlen gyártmányoknak a belföldön való előállítását tüzi ki célul, úgy, hogy a textil-ipar első telepei a siker teljes reményével hozzátók létre azon körök által, a melyek eddig is tényezői voltak a textil-ipar cikkeivel való kereskedelemnek.

Az első föltételek a nagy fonó-szövőipar felvirágzásához nálunk is ép oly mérvben meg vannak, mint másutt meg voltak, a midőn nagy államférfiak és uralkodók céltudatos, az akadályokat olykor a legnagyobb önkénnyel leküzdő tevékenysége ezen iparágak alapjait megvetette. Nekünk is a nemzet bizalmát bíró nagyszabású államférfi céltudatos, odaadó tevékenységére van szükségünk, kinek a nemzet rendelkezésére bocsátja azon eszközöket, melyek nagy céljaink eléréséhez feltétlenül szükségesek.

DR. HELTAI FERENCZ.